

Bildmaterialet är mycket rikt, men såväl svartvita som färgbilder är av något växlande kvalitet. Genom att man höll det i sammanhanget oerhört låga priset 49: — DM blev katalogen slutsåld långt innan utställningen var

slut. Man får hoppas att bibliotek och institutioner i Sverige ändå hann skaffa den.

Göran Tegnér

Rapport från hällristningssymposium

Hällristningarna vid Onegasjön i Karelen är i Sverige kända bl. a. genom Gustav Hallströms arbeten. Han arbetade där före första världskriget och kopierade då över 400 ristningar. Den för svenska arkeologer mest kända översikten om dessa och andra karelska ristningar är sannolikt den ryske arkeologen V. Raudonikas publikation från mitten av 1930-talet.

Visserligen har arkeologer arbetat vid Onegasjön också efter andra världskriget, men därom vet man just inte mycket hos oss. Sedan 20 år tillbaka arbetar där bl. a. forskare från Estland. Arbetet initierades av estniska palaeoastronomer i syfte att undersöka om en forntida stenkalendar också existerat i Karelen. Hypotesen om forntida kalendrar diskuterades vid samma tid i olika vetenskapliga publikationer. Bl. a. har en del benföremål med streck och liknande ristningar, härrörande från mesolitikum, t. ex. i Danmark och Sverige anförts som bevis därom.

Vid genomgång av publikationer och äldre arkivmaterial visade det sig att en nyinventering och dokumentation av ristningar vid Onegasjön enligt moderna metoder var nödvändig innan man gav sig i kast med bearbetningen av motiven. Detta arbete startades 1982 av Sällskapet för Forntidens Konst (en vetenskaplig sammanslutning för studiet av hällristningar, kultstenar, förmodade palaeoastronomiska o. dyl. objekt) och har sedan dess pågått årligen. Nya ristningsområden har upptäckts och fram till sommaren 1989 hade antalet hällristningar mer än fördubblats genom nyupptäckter. Onegas östra strand är som pepprad med ristningar. Och ännu återstår mycket att inventera.

Upptäckten av nya ristningar gjorde det angeläget att presentera hittills uppnådda resul-

tat också för en vidare krets hällristningsforskare och intressenter från andra forskningsområden. Detta ägde rum på ett internationellt symposium 9–12 september 1989 i Kabli söder om Pärnu. Under soliga sensommar dagar möttes 25 speciellt inbjudna symposiedeltagare från Ryssland, Lettland, Litauen, Sverige, Norge och Finland och medlemmar i den estniska gruppen i ett semesterhem i tallskogen vid en milslång vit sandstrand. Sammanlagt var vi ca 45 personer.

För de skandinaviska gästerna hade presentationen av hällristningar vid Onegasjön stort intresse, inte minst för de två som hade de nordskandinaviska ristningar som sitt arbetsfält (Knut Helskog från Tromsö och Per Ramqvist från Umeå).

Det som gjorde symposiet synnerligen intressant för skandinaverna var symposiedeltagarnas sammansättning. I Skandinavien är det vanligtvis arkeologer/hällristningsforskare och religionshistoriker som deltar. I Kabli fanns på plats därutöver representanter för många fler ämnesområden, som t. ex. geologi, etnologi, folklore, filosofi, konsthistoria, astronomi/astrofysik osv. Förutom fotografer (där stereofotografering ingår som rutin i dokumentation både av ristningar och deras miljö) deltar också konstnärer i dokumentationen. Detta gav symposiet och föredragen en spännvidd som var både ovanligt och korsbefruktande. Här nedan berör jag bara ett fåtal föredrag.

Som alltid så fort man börjar analysera hällristningsmotiv, dyker automatiskt upp frågan om tolkning och ristningarnas ålder. Så också på Kabli-symposiet. Det är förståeligt och ofrånkomligt – tolkningen är ju ingången till hällristningarnas innersta kärna, deras symbo-

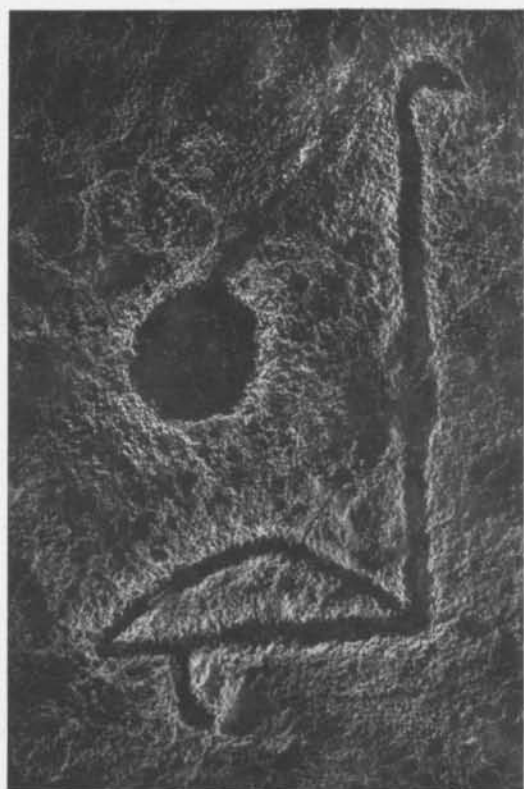
liska betydelse och således forskningens yttersta mål. Men ännu är vägen dit lång och hypoteserna många att kryssa emellan.

Symposiets inledande föredrag hölls av professor *Abram Stoljar* (Leningrads universitet), som bl. a. framhöll vikten av att även fundera över vad som inte ristats på hällarna, fast det som saknas hade stor betydelse för ristarnas dagliga liv. Sålunda saknas bland motiven vid Onegasjön växtsymboler helt och fisksymboler är fåtaliga trots att både växter och fisk utgjorde en betydande del av basfödan under sten- och bronsåldern och även senare. Detta faktum aktualiserar ånyo frågan om hällristningarnas genesis. Vi ser på en och samma häll flera motiv – likartade eller olika – utan att kunna avgöra vilka som ristats först och vilka som är senare tillägg. Kanske de hällristare som fortsatte efter den första ristningen även räknade med de befintliga motiven och då rentav ändrade ristningens innehåll som helhet osv.

Knut Helskog behandlade det arktiska Norges hällristningar, deras innebörd och ritual samt förändringar i motiv och stil genom fyra årtusenden (4200–500 f. Kr.). För fortsatta studier av arktiska hällristningar ansåg han det vara viktigt att undersöka utvecklingen av Kolahalvöns och Karelenas ristningar.

Per Ramqvist presenterade bl. a. nya fynd av hällristningar i Norrland. Dessa har påträffats vid Stornorrforss i Ume älv och vid Porsi i Lule älv, alla i likartade lägen på en ö mitt i forsen, nära dåtida kusten, nära älvmyningen. Detta läge är enligt Ramqvist ekonomiskt betingat. Man utnyttjade kustlandets resurser under sommarhalvåret, där det var lätt att försörja sig. Enligt honom är ristningarna riktade till en liten grupp människor. Ristningarna finns på platser – i forsen – där man utfört rituella handlingar. Man kan fråga sig varför det förekommer så många älgar på ristningar utförda sommartid, då man åt lax. Hans svar löd att man då tänkte på vintern då det var svårt att få föda. Ristningarna har sålunda sin genesis i ekonomin. Norrlands hällmålningar däremot är gjorda på vintern eftersom målningsterängen är svår att nå på annan tid.

Jarl Nordbladh var den ende som inte berörde tolkningsproblem utan talade om hällrist-

Svan på hällarna vid Onegasjön.

ningar och rummet – det centrala temat för hans avhandling för en del år sedan – och framhöll därvid relationen mellan landskapet och ristningarnas läge samt kombinationen av motiv.

Vid Onega är svansymbolen det vanligaste motivet och förekommer i olika stilarter, varierande storlek och sammanhang (på en del hällar som enda motiv i stor mängd) ibland i grupp, ibland enstaka, tillsammans med andra motiv (bl. a. med älg eller ren, mindre fågel, människosymbol), i ett fall med människosymboler i sammanhållen bildkomposition, där en jättesvan mäter 4,1 m i längd. Redan Raudonikas ansåg att det låg totemistiska föreställningar bakom motivet. För denna hypotes finner *Eero Autio* (Varkaus, Finland) stöd också i folkloristiska sammanhang; sålunda anser vepsafolket och karelerna att svanen är en helig fågel, som de varken jagar eller äter.

Vissa motiv vid Onega som tidigare uppfat-

tades som sol- och månsymboler (Raudonikas 1936), tolkades nu av *Enn Ernits* (Tartu) enhetligt som månsymboler, medan astronomen *Heino Eelsalu* (Töravere Observatorium utanför Tartu) framhöll att man även bör tänka på tydliga stjärnbilder och klart lysande stjärnor. Ändringar på stjärnbilders och starkt lysande stjärnors läge på himlavalvet kan ha orsakat förändringar i mytologier förklarande världsskapelsen.

Vad beträffar dateringen av Onegaområdets hällristningar är problemen likartade med dem i Nordskandinavien. Någon direkt datering enligt motiven är inte möjlig, men väl indirekt med hjälp av strandlinjekronologin. Enligt den ryska arkeologen *Nadezda Lobonova* från Petrosavodsk samstämmer hällristningarnas lägesnivå i förhållande till strandlinjen med de undersökta närbelägna groppkeramiska boplatsernas (vilka härrör från neolitikum). Enligt C^{14} är boplatserna 5 500–6 200 år gamla, vilket även styrks av paleontologiska data. Vid skiftet mellan 3:e och 2:a årtusendet steg enligt Pankrusev Onegas vattenyta mer än 3 m över nuvarande vattenstånd. Alla hällristningar hamnade under vatten. Senast vid denna tid torde också hällristningstraditionen ha upphört. Enligt en del geologer har det dock förekommit flera sådana transgressioner.

Av symposiet framgick det tydligt att det visserligen finns olikheter mellan nordskandi-

naviska ristningar och dem vid Onega men även att det finns påtagliga likheter mellan motiven – bl. a. båtar med och utan bemanning, älg, fotsulor, adoranter m. fl. – och deras läge i landskapet. Därför borde skandinaviska hällristningsforskare söka samarbete med Onega-gruppen. Behovet av samarbete betonades också av Knut Helskog. Samarbete är angeläget bl. a. också därför att materialet i stor utsträckning är opublicerat samt att skandinaverna skulle ha svårt att på egen hand klara av att arbeta i lantligt, glest befolkat ryskspråkigt område.

Några föredrag presenterade hällristningar även från utomskandinaviska områden: undertecknad gav en översikt över ristningarnas motiv och landskap i högdalarna kring Mont Bego i Provence, *J. Pentikäinen* (Helsingfors universitet) om ristningar i närheten av Sidney, Australien, *Eero Maula* (Hämeenlinna, Finland) om ristningar i Indien.

Trots att programmet med de många föredragen verkade kompakt, kändes det inte så tack vare utflykter som delade upp sessionerna.

Innan deltagarna reste sin väg diskuterades också behov och möjlighet att samlas till ett andra symposium om några år.

Lili Kaelas
Prästgårdsgatan 68
412 71 Göteborg

